

УДК 821.161.2.09(092)+82(100).09(092)

Світлана Гайдук

ОБРАЗ ГОЛУБА ТА ЙОГО СИМВОЛІЧНІ СЕНСИ В ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА, Ю. СЛОВАЦЬКОГО, ДЖ. КІТСА

Анотація

Мета статті – висвітлити особливості інтерпретації символіки образу голуба (голубки) в поетичних творах Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса. У дослідженні спираємося на методологічну схему вивчення та інтерпретації символів у текстах літератури, що передбачає вирішення таких трьох завдань: опис конкретного символу; зіставлення символу з певною традицією використання символічних одиниць; інтерпретація змісту й художньої функції символу.

Проаналізувавши поетичні твори Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса, доходимо таких висновків: а) образ голуба (голубки) належить до особливо частотних орнітологічних образів у поетичних творах кожного з авторів; б) символіка образів голуба й голубки, пов'язана з коханням, ніжністю, відданістю коханому чи коханій, притаманна міфологічній та фольклорній традиціям і простежується у поезії усіх трьох поетів-романтиків; в) багатьом творам Т. Шевченка властива фольклорна традиція образу голуба (голубки) як символу материнства, батьківства, сирітства, дружби тощо; г) у поемі «Тризна» простежуємо вплив християнської традиції на Т. Шевченка, де образ голубки – символ чистоти і цнотливості, духовної любові й милосердя; д) вплив Євангелія вбачаємо й у творчості Ю. Словацького, адже в його творах образ голуба – символ знання (пізнання) й мудрості, а також думки та душі, спрямованої до Бога; е) міфологічна традиція, згідно з якою голуб – символ так званого «поштового зв'язку» між людьми, простежується у творчості польського поета-романтика. Варто наголосити й на літературній традиції, яка мала вплив на формування символіки образу голуба у

творчості Ю. Словацького, у якій голуб – символ не лише дитячої безтурботності й забави, але й меланхолії й туги за дитинством.

Ключові слова: романтизм, поети-романтики, поезія, пташина символіка, символ, образ, голуб.

Анотація

Стаття посвячена особливостям інтерпретації символіки образу голубя (голубки) в поетических произведениях Т. Шевченко, Ю. Словацкого, Дж. Китса. В исследовании опираемся на методологическую схему изучения и интерпретации символов в литературных произведениях, которая предполагает решение следующих трех задач: описание конкретного символа; сопоставление символа с определенной традицией использования символических единиц; интерпретация содержания и художественной функции символа.

Проанализировав поэтические произведения Т. Шевченко, Ю. Словацкого, Дж. Китса, приходим к следующим выводам: а) образ голубя (голубки) относится к особо частотным орнитологическим образам в поэтических произведениях каждого из авторов; б) символіка образів голубя і голубки, зв'язана з любов'ю, ніжністю, преданністю любимому или любимой, присуща міфологічеської і фольклорної традиції і прослідковується в поезії всіх трьох поетів-романтиків; в) многим произведениям Т. Шевченко свойственна фольклорная традиция образа голубя (голубки) как символа материнства, отцовства, сиротства, дружбы и т.д.; г) в поэме «Тризна» проследживаем влияние христианской традиции на Т. Шевченко, где образ голубки – символ чистоты и целомудрия, духовной любви и милосердия; д) влияние Евангелия видим и в творчестве Ю. Словацкого, ведь в его произведениях образ голубя – символ знания (познания) и мудрости, а также мысли и души, направленной к Богу; е) міфологічеська традиція, згідно якої голуб – символ так называемой «почтовой связи» между людьми, проследживается в творчестве польского поэта-романтика. Стоит отметить и влияние литературной традиции на формирование символіки образу голубя в творчестве Ю. Словацкого, согласно

которой голубь – символ не только детской беззаботности и забавы, но и меланхолии и тоски по детству.

Ключевые слова: романтизм, поэты-романтики, поэзия, символика птиц, символ, образ, голубь.

Abstract

The purpose of the paper is to analyze the dove image and its symbolic meanings in the poetry of T. Shevchenko, J. Słowacki, and J. Keats. The study is based on a methodological interpretation of symbols in literary works and involves the following three problems: the description of a particular symbol, its comparison with a certain tradition of symbolism, and interpretation of the content and artistic function of the symbol.

In analyzing the poetry of T. Shevchenko, J. Słowacki, J. Keats, we come to the following conclusions: a) the image of the dove is in line with the frequent ornithological images utilized in the poetic works of each of the authors; b) the symbol of the dove, which is associated with love, tenderness, and devotion to a loved one, is common in mythological and folklore traditions and can be found in the poetry of all three Romantic poets; c) many of T. Shevchenko's poems are characterized by the dove image symbolizing motherhood, fatherhood, orphanhood, friendship; d) the influence of Christian tradition on T. Shevchenko, in which the dove image functions as a symbol of purity and chastity, spiritual love and mercy, can be seen in his poem *Tryzna*; e) we can highlight the influence of the Gospel on J. Słowacki, as well. In his poetry the dove image becomes a symbol of knowledge and wisdom, as well as thought and soul directed to God; f) mythological tradition, according to which the dove is a symbol of the so-called "postal connection" between people, can be found in the works of the Polish Romantic poet. We can also mention the literary tradition which influenced the formation of the dove symbolism in Słowacki's poetry. According to the tradition, the dove is a symbol not only of the carefree and jovial nature of children, but also melancholy and longing for childhood.

Key words: Romanticism, Romantic poets, poetry, bird symbolism, symbol, image dove.

Вступ

У контексті європейської романтичної епохи орнітологічна символіка становить парадигму, підпорядковану романтичним законам світовідчуття. Термін «парадигма» тут вживаємо у традиційному словниковому значенні: «взірець», «приклад», «прийнятий спосіб бачення» в певну (тут – романтичну) епоху (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 519-520). Вона відображає різнобічні аспекти романтичного світобачення, у якому образи птахів постають часом символами принципово відмінних феноменів: індивідуальної свободи, природи в опозиції до цивілізації, природної мудрості, християнських чеснот. Пригадаймо щодо останнього співу півня, який символізує як страдницьку смерть Ісуса Христа, так і зраду апостола Петра.

Образи тварин у поезії епохи романтизму відображали романтичну ідеологію. Однак ідеться не про буквальне віддзеркалення, а про презентацію її основних настанов у конкретних символах. Вони орієнтовані на міфологічну глибину сенсу: принципова орієнтація романтизму на категорії міфу та символу зумовила міфологізацію птахів і символізацію орнітологічних образів у творах цього напрямку. До того ж парадигма цих образів не творила єдиної семантичної системи. Так, символіка образу орла в польському романтизмі суттєво різнилася від символіки цього образу, наприклад, у поемі «Кавказ» Тараса Шевченка. У польській культурній традиції образ орла – символ держави (герб), а для Т. Шевченка – символ брудної сили і влади, що гнобила народ.

Семантику та функції орнітологічних образів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені – О. Антонова, Г. Булашев, І. Вагилевич, Г. Вернесс, А. Вонс, А. Ганзен-Леве, О. Гура, В. Давидюк, М. Епштейн, Вяч. Иванов, С. Кобелюс, М. Костомаров, Д. Кульчицка, Д. Лебьода, П. Мортенсен, В. Орел, О. Потєбня, О. Сліпушко, Б. Стельмашчик-Свонтек, В. Щепотьєв та інші.

На думку польської дослідниці Барбари Стельмашчик-Свонтек, «у романтичній літературі пташина символіка посідає надзвичайно

вагоме місце. Однак найчастіше трапляються в ній символи орлів, соколів, грифів – птахів потужних, сильних, часом небезпечних» (Stelmaszczyk-Świontek, 1985). (Тут і далі переклад із польської наш – С.Г.). Аналізуючи пташину символіку у творах Тараса Шевченка, Юліуша Словацького, Джона Кітса, доходимо висновку, що вони вдавалися до образів не лише так званих «потужних птахів», але й різних дрібних: голубів, ластівок, соловейків тощо.

Використання пташиної символіки у творчості поетів-романтиків пояснюємо, по-перше, їхньою увагою до міфології й фольклору. Ще представники еньського гуртка романтиків (брати А. і Ф. Шлегелі, Новалис, Л. Тік, В. Вакенродер, Ф. Шлейермахер) проголосили міф і символ основними засобами художнього мислення, іманентними ознаками романтичної поезії. Щодо фольклору, то український вчений Дмитро Наливайко зазначає: «В історії європейської культури епоха романтизму не випадково вирізняється розквітом етнографії та фольклористики» (Наливайко, 2006: 9). Тож межа між фольклором і оригінальною поетичною творчістю в епоху романтизму практично розмита. Звідси таке багатство у романтичній поезії не лише наслідувань і переспівів народних пісень і балад, а й прямих фольклорних запозичень або ж контамінацій із фольклорними образами.

По-друге, не менш значний вплив на зацікавлення символікою птахів і на часте її використання у творах доби романтизму мало захоплення поетів-романтиків політом і їхнє неситиме прагнення волі. Наприклад, у листі до матері Ю. Словацький порівнює себе із загубленим малим птахом: «Я побував на вершині найвищої піраміди – дивовижне видовище! Вершина Фішергорну, купол святого Петра, Везувій, піраміди. Вони були для мене схожі на найвищі гілочки, на яких я, бідний блукаючий птах, на хвилинку присів, щоб відпочити» (Korespondencja Juliusza Słowackiego, 1963: 343).

Мета статті – висвітлити особливості інтерпретації символіки образу голуба (голубки) в поетичних творах Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса.

Методологія і методи дослідження

Особливої уваги вимагають загальні методологічні принципи дослідження та інтерпретації образів-символів у літературному творі. Образ голуба (голубки) має як власні джерела походження, так і специфічний контекст інтерпретації. У дослідженні спираємося на методологічну схему вивчення та інтерпретації символів у текстах літератури, що передбачає вирішення таких трьох завдань: опис конкретного символу; зіставлення символу з певною традицією використання символічних одиниць; інтерпретація змісту й художньої функції символу. Якщо йдеться про образ голуба (голубки), то його інтерпретація теж передбачає дескрипцію, декодування образу в тій чи тій художній тканині, аналіз його співвідношень у контексті певної культурної традиції.

Результати та дискусії

В уявленнях людей усього світу голуб і голубка – ідеальні створіння. Вони є символом цнотливості й утілення багатьох позитивних людських якостей. Поети прославляли цих птахів у ліричних віршах, трубадури оспівували в образі голубки ніжну і прекрасну даму серця, а церковники – духовний взірець ангельської покірності та доброти.

Ще з часів античності голуб і голубка, зокрема білі, вважалися зворушливими символами ніжності, кохання й вірності. Для прикладу, володар Делосу Аній розповідає Анхісу, як його дочки, переслідувані греками, врятувалися, перевтілившись у білих голубів. У цьому їм допомагає Вакх (Діоніс), бог виноробства.

Вже полонянкам кували наручники. Ці ж молитовно,
Поки ще змога була, вільні руки до неба піднявши,
Скрикнули: «Батьку-Лією, рятуй!» І подав допомогу
Їхнього дару творець, якщо знищити способом дивним –
Значило б допомогти. Але як вони вигляд змінили,
Я того знати не міг, пояснити не годе н і нині.
Знаю, що сумно скінчилося все: в голубів білосніжних
Перемінились вони, супровідниць дружини твоєї! (Овідій, 1985: 235).

У творах поетів-романтиків Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса образи голуба й голубки демонструють багатозначну гаму символічних значень. Для повнішого їх осягнення розглянемо, яку семантику приписувано їм у античній, християнській, фольклорній та літературній традиціях.

У стародавніх цивілізаціях образ голуба пов'язувався з добробутом і душею. Так, у Китаї він був символом довголіття, вірності й поваги до батьків; у древніх юдеїв – символом чистоти й образом Бога.

Багатьох міфічних богинь і богів супроводжують голуби – символи як сакрального, так і земного кохання. Зокрема, грецька богиня кохання Афродіта з усього пташиного розмаїття відібрала для свого ескорту лише трьох представників: голуба як символу статевої пристрасті, горобця як уособлення плодючості, лебедя – як втілення краси. У грецькій міфології є легенда про німфу на ймення Голубиця, яка допомогла Афродіті з Еросом перемогти в змаганні зі збирання квітів. Ерос перетворив німфу у птаха, якого Афродіта огорнула своєю прихильністю (Graves, 1974: 63). Римську богиню вірності Фідес зображали з колосками й горлицею. Голуб супроводжував семітську богиню кохання Астарту, а також Адоніса, Вакха й Ероса. У древніх храмах голубів почитали, як священних птахів (Орел, 2008: 271-272).

Символічні інтерпретації голуба в різних культурах здебільшого позитивні. Наприклад, у Китаї голуб зображений на головному уборі покровительки породіль, тут він є також символом довголіття. У Японії голуб слугує уособленням миру. Емблемою миру і звільнення вважають голуба з оливковою гілкою у дзьобі. Щодо цього образу варто вести мову радше про християнську, аніж античну традицію потрактування: пригадаймо голуба, який повернувся в Ноїв Ковчег із гілкою на знак того, що вода відступила. А от голубка – це здебільшого символ вірної і люблячої дружини. У праці «Фізіолог» ідеться про горлицю, яка, овдовівши, до кінця днів не перестав бути вірною своєму чоловікові (Гайдук, 2013: 246).

У міфах про створення світу голуб – це символ відродження. За законами Мойсея, голуб – «чистий» птах, жертвна тварина євреїв-

бідняків. Ной, Йонах (у перекладі «голуб») «побачив святого духа у вигляді голуба» (Орел, 2008: 273). Однак символічне прочитання цього образу набагато ширше. Значення «вісник добрих новин» має за джерело давньогрецькі міфи: якраз голуб указав безпечний шлях аргонавтам, коли ті пропливали між небезпечними скалами Сімплегадами. Але й значення «вісник поганих новин» теж із цих джерел: це ж голуби, що жили біля храму Зевса, сповіщали людям його верховну волю. У такому самому символічному значенні вживано слово «голуб» у давньоіндійських гімнах (Мифы народов мира, 1987: 347).

У християнській релігійній традиції образ голуба – символ Святого Духа, Христа, церкви, цнотливості, духовної любові, розкаяних душ, невинності, беззахисності, милосердя, мучеництва, скорботи й відродження, див. слова Івана Хрестителя: «І охрестившись Ісус, зараз вийшов із води. І ось небо розкрилось, і побачив Іван Духа Божого, що спускався, як голуб, і сховався на Нього» (Мт. 3:16) (Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту, 1991). Голуби символізують і сім дарів Святого Духа – мудрість, розум, побожність, хороша порада, знання, сила і богобоязливість.

Однак, найпоширеніше значення образу голуба в літературі й фольклорі – символ кохання. У народі кажуть про голубину любов і вірність. Яків Головацький з цього приводу зазначав: «Голуб у всіх слов'ян є символом кохання» (Сліпушко, 2001: 54). На думку натураліста-орнітолога Катерини Халлоуей, кожен, хто заглядає в добрі, схожі на чорні перлини очі засмученого голуба і чує його ніжне воркування, неодмінно згадає кохану людину.

«Голуб – символ кохання у різних його виявах», – писав український дослідник Микола Костомаров у праці «Слов'янська міфологія» (Костомаров, 1994: 88). Про закоханих українці кажуть, що вони «любляться, як голубів пара». Проте не лише закохані називають один одного голубами, але й брати та сестри, і діти з батьками виражають за допомогою цього епітета свою родинну прив'язаність: «Братоньку мій милий, голубонько сивий!», «Сестро моя миленька, голубонько сивенька!» (Костомаров, 1994: 88).

Форми описів із образами цих птахів розмаїті. Часто зображують птаха, що купається, – так передають залицання парубка до милої; голуби п'ють воду, цілуються і сивими крилами обіймаються – символ злагоди між закоханими; голуби разом пили воду, потім здійнялися і розлетілися – символ розлуки; голуб, що літає без пари, – символ самотнього чи покинутого парубка і т. ін. З наведеного можна виснувати, що голуба й голубки вважають у народі символами кохання.

Окрім цього, образ голуба властивий не лише міфології, християнству, фольклору, літературі, але й геральдиці, де є емблемою Рицарів Граалю. Голуб – також атрибут багатьох святих, наприклад, Св. Григорія Великого (540–604), одного з чотирьох отців Церкви; Св. Фоми Аквінського (бл. 1225–1274), середньовічного теолога, чії трактати становлять основу доктрини католицької церкви; Св. Терези Авільської (1515–1582), реформатора ордену кармелітів в Іспанії. У сучасній політичній термінології голуб – символ руху за мир, не випадково його прихильників називають «голубами» (Гайдук, 2013: 248).

Так у загальних рисах виглядає символіка образів голуба й голубки. Проте не кожне зі згаданих значень прочитуємо в поетичних текстах Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса.

Аналізуючи символіку образу голуба й голубки у творчості українського поета Т. Шевченка, схилиємося до висновку Володимира Щепотьєва, що образи птахів Шевченко створював значною мірою «під впливом пісенної творчості» (Щепотьєв, 1999: 114). На зв'язку поетичної творчості Т. Шевченка з народною пісенністю наголошує Микола Бондар, зазначаючи, що в поезії митця виявляємо риси, притаманні народній ліриці, а саме: наявність сталих словосполучень та образів-символів, заперечні порівняння, апеляції до об'єктів природи, до Бога, демінутивні форми іменників та прикметників тощо (Бондар, 2014, 57-58). Пісенне походження мають у Шевченковій поезії й образи голуба та голубки. Проте в його творах (зокрема російськомовних) помічаємо й інші, зокрема, літературний і біблійний впливи.

У поемі «Катерина» Т. Шевченко змальовує чисте кохання і страждання простої сільської дівчини, яку спокусив і покинув москаль. Зустрівшись із ним після довгих пошуків і поневірянь, вона не перестає називати його голубом: «Подивися, мій голубе...», «Постривай же, мій голубе!...», «За що ж, скажи, мій голубе?..» (Шевченко, 2003, т. 1: 106). Однак навіть такі ніжні звертання не зворушують байдуже серце москаля, який не лише поглумився над молодою жінкою, але й не признав сина. Щасливе минуле – гірке сучасне. У цій антитезі образ голуба – символ цілого комплексу думок Катерини про молодість, кохання, надію, віру (Гайдук, 2013: 249).

Мотив нещасливого кохання заможної дівчини й убогого парубка основний і в Шевченковій поемі «Мар'яна-черниця». Заможна вдова за клопотами про жениха для своєї єдиної дочки не впилювала, як та закохалася в небагатого парубка Петруся і щовечора виходить до нього на побачення то в луг, то в гай. Закохана Мар'яна у звертаннях до Петруся називає його голубом:

Хіба було коли в світі,
Щиро що кохались,
Розійшлися, не взялися
Й живими остались?
Ні, не було, мій голубе (Шевченко, 2003, т. 1: 195).

Доля виявилася неласкавою до закоханих. Мар'яна не погодилась стати дружиною багатого старого сотника Івана і пішла у черницю. Її коханий Петрусь мріяв повернутися сотником до своєї коханої, але осліп на війні і став, очевидно, тим кобзарем, що оспівує нещасливу долю закоханих.

У контексті досліджуваної проблеми на особливу увагу заслуговує поема «Гайдамаки». Парубок Ярема, виглядаючи свою кохану Оксану, співає: «Виглянь, голубко, // Та поворкуєм, // Та посумуєм; // Бо я далеко // Сю ніч мандрую» (Шевченко, 2003, т. 1: 142). Описуючи їхнє побачення, Т. Шевченко знову вдається до образу голубки й порівнює з нею свою героїню: «А Оксана, як голубка,

воркує, цілує...» (Шевченко, 2003, т. 1: 145). Розлучені, особливо у хвилини відчаю й туги, закохані називають одне одного голубом і голубкою: «Де моя Оксана? // Де вона, моя голубка // Приборкана, плаче?» (Шевченко, 2003, т. 1: 172), «Прилітай же, мій соколе, мій голубе сизий!..» (Шевченко, 2003, т. 1: 178). Отже, образи голуба й голубки в цій поемі – символи чистого кохання, вірності й ніжності закоханих молодих людей.

У поемі «[Сотник]» поет знову звертається до образу голубки як символу кохання. Старий сотник закохався у прийомну дочку Настю й надумав з нею одружитися: «А вона, моя голубка, // Нічого не знає...» (Шевченко, 2003, т. 2: 172). Однак дівчина щиро покохала названого брата Петруся, рідного сина сотника. Зображуючи чисте кохання Насті та Петруся, Т. Шевченко вдається до такого порівняння:

Он дивіться: у садочок
Вийшли погуляти.
Удвох собі, походжають,
Мов ті голуб'ята... (Шевченко, 2003, т. 2: 176).

Та старий сотник не полишає наміру одружитися з Настусею. Відправивши сина до Києва, сотник пропонує дівчині повінчатися, улесливо кличучи: «Моя голубко сизокрила! // Моя ти ягідко!..» (Шевченко, 2003, т. 2: 180).

Образ голуба як символ коханого вжито також у поемі «Сліпий» («Степаночку, голубчику!..» (Шевченко, 2003, т. 1: 302)), у творі «Хустина» («Неборак, як голуб, з нею, / З безталанною своєю...» (Шевченко, 2003, т. 2: 56)). У поемі «Причинна» образ голубки як символ коханої змальований епітетом «сизокрила»: «Бач, заснула, виглядавши, // Моя сизокрила» (Шевченко, 2003, т. 1: 77).

Як символи кохання образи голубів присутні також у творчості польського поета-романтика Ю. Словацького (поєми «У Швейцарії» (1839), «Поема П'яста Дантишка» (1838)). Як і Т. Шевченко, Ю. Словацький часто використовує образ голуба чи голубки у звертаннях головних героїв творів один до одного. Наприклад,

у «Поємі Пяста Дантишка» він пише: «Втекла вона як голуб, торкнувшись моїх кісток, // Пахло від неї трупом і молодістю» (Słowacki, 1952-1975: рядки 1407-1408) чи «Чого ж Ти прагнула, мертва божевільна жінко? // Моя Марійо! Моя Ти голубко!» (Słowacki, 1952-1975: рядки 1411-1412).

Дорота Кульчицка, аналізуючи символіку образів голуба й голубки, доходить висновку, що поцілунки молодих персонажів творів Ю. Словацького є своєрідною сублимацією їхніх почуттів та чуттєвих переживань, пор.: «Словацький цей етап змалював у властивий йому, “орнітологічний”, спосіб» (Kulczycka, 2004: 134).

У поемі «Беньовський» (1841) образи голуба й голубки теж виступають символами кохання. У Пісні III поет пише: «На дерево впали дві пташки Венери» (Słowacki, 1952-1975, t. V: 100), де Венера – то богиня кохання в римлян. У Пісні IV Ю. Словацький знову звертається до голубиної пари, але вже як атрибутів грецької богині кохання Афродіти: «Як голос арфи, чи місячний полиск, // Чи Афродіта, чиї тихі колісниці // По небу ніс голуб і голубиця» (Słowacki, 1952-1975, t. V: 111). Отже, можемо фіксувати вплив на творчість Ю. Словацького класичної міфології, адже такі символічні значення голубів були їй властивими.

Іншу символіку образу голуба прочитуємо в поемі «Беньовський». Ідеться тут про голубів, які належать до групи приручених і дресированих птахів Свентини. Ю. Словацький не лише описує їхні акробатичні можливості, але й удається до їх антропоморфізації. У поемі птахи, подібно до закоханої пари, любляться, сумують, піклуються одне про одного:

З лету зробили танець – і над головою
 Пана Збігнева, тримаючи на крилах,
 Так ніби дали собі закоханих слово,
 Закохані рожеві дьобики з'єднали;
 І розлетівшись знову у блакиті
 Зважуючись довго, сумно замислились;
 Немовби згубили і шукали себе знову,
 Так як померлі людські душі в небі (Słowacki, 1952-1975, t. V: 97-98).

Образи голубів можуть інтерпретуватися також і як символи душі, до того ж не тільки у християнській традиції, але й у традиціях деяких народів Східної Азії.

Трактування образів голуба й голубки як символів кохання вважаємо за доцільне доповнити прикладом з англійської романтичної поезії. Винятково символічне прочитання має образ голуба у вірші одного з найбільших ліриків Англії Дж. Кітса «Я мав голуба, і коханий голуб загинув» (1819). Як і в Т. Шевченка та Ю. Словацького, тут він теж символ кохання. Кожен рядок вірша сповнений душевним болем і тугою за втраченим коханням: «Кохані маленькі червоні лапки! Чому Ви загинули?», «Чому Ти покинула мене, кохана пташко, чому?», «Чому, кохана, не могла Ти жити зі мною?», «Чому не жити мило як на зелених деревах?» (Keats, 2001: 328) (Тут і далі переклад з англійської наш – С.Г.). Поет пояснює загибель пташки тугою: «І я подумав, Ти загинула через скорботу; // Але чому б Тобі було журитися?». Для Дж. Кітса образ голуба – це символ кохання й уособлення коханої. Прикметники *sweet*, «солодкий», «коханий», «любий», і *pretty*, «гарненький», допомагають змалювати ті почуття, які його ліричний герой відчуває до коханої. Дж. Кітс акцентує на його прагненні будь-що будь втримати кохану поруч – шовковою ниткою (щоб не завдати болю) чи частими поцілунками.

Однак і загибель не варто розуміти буквально – як справжню смерть коханої. Тут можемо радше вести мову про «символічну смерть», тобто про втрачене кохання. Усі наявні в тексті запитання – це свого роду риторичні запитання, на які ліричний герой уже давно відшукав відповіді.

Проаналізованим текстам Т. Шевченка, Ю. Словацького і Дж. Кітса притаманне, як бачимо, традиційно-фольклорне і міфологічне прочитання образів голуба і голубки, пов'язане з коханням, ніжністю, відданістю коханому чи коханій.

Трапляються ці образи й у багатьох інших творах Т. Шевченка, але вже як символи дружби, материнства, батьківства, сирітства. Наприклад, у поезіях «До Основ'яненка» та «Н. Маркевичу», де панує, як пише Ніна Чамата, «культ дружби» (Чамата, 2014: 55).

У вірші «До Основ'яненка» (1839) автор називає голубом українського письменника, прозаїка й драматурга Григорія Квітку-Основ'яненка: «А Ти, батьку, // Як сам здоров знаєш, // Тебе люди поважають, // Добрий голос маєш; // Співай же їм, мій голубе, // Про Січ, про могили, // Коли яку насипали, // Кого положили.» (Шевченко, 2003, Т. 1: 121). А далі кличе його й орлом: «Утни, батьку, орле сизий!» (Шевченко, 2003, Т. 1: 121).

Такий мотив і така символіка прочитується й у вірші «Н. Маркевичу» (1840), написаному на честь іменин Миколи Маркевича – українського історика, етнографа, поета. Шевченкові імпонували національно-патріотичні погляди М. Маркевича, його інтерес до української історії, фольклору, етнографії. Звертаючись до нього, великий Кобзар використовує спершу образ орла: «Бандуристе, орле сизий...» (Шевченко, 2003, Т. 1: 127), а далі образ голуба: «Я й тут чужий, одинокий, // І на Україні // Я сирота, мій голубе, // Як і на чужині» (Шевченко, 2003, Т.1: 127). Можна, отже, зробити висновок, що образ «сизого орла» в поезії Т. Шевченка став самобутнім символом літературного Олімпу, літературної слави. Митці – орли, бо їхні досягнення вивищують їх понад іншими, «над віками» подібно до того, як орел літає вище від усіх птахів і, як кажуть легенди, – над часом (Гайдук, 2018: 113). Голуб же – символ чистої і справжньої дружби серед митців.

У російськомовному творі Т. Шевченка «Тризна» (1843) виявляємо притаманну християнській традиції символіку образів голуба й голубки. Зміст твору й образ його героя позначені настроями протесту, спричинених подорожжю Т. Шевченка Україною 1843 року. Сама поема засвідчила перехід поета до нового періоду творчості – періоду «трьох літ» (Шевченко, 2003, Т. 1: 630).

Варто відзначити, що бестіарій цієї поеми представлений лише трьома образами – голуба (голубки), змії (черви) й орла. Аналізуючи багатий на тваринні образи світ Біблії, помічаємо, що саме ці образи, поруч із ягням, ключові для Старого й Нового Заповітів, що так глибоко вплинули на формування релігійного світогляду поета.

Український учений Євген Нахлік у статті «Пророцтво у Шевченковій поезії» наголошує, що в поемі «Тризна» під образом пророка «мається на увазі, згідно з біблійною традицією (старозавітні пророки, Йоан Хреститель), той, хто говорить правду деспотичним правителям і не раз за це розплачується життям» (Нахлік, 2015: 6). На підтвердження цієї думки зачитуємо рядки із Шевченкової поеми: «Великим словом Божью волю / Сказать тиранам – не поймут! / И на родном прекрасном поле / Пророка камнем побьют!» (Шевченко, 2003, Т. 1: 245).

Аналіз образів орла й голубки в поемі «Тризна» Т. Шевченка спонукає до розширення їхнього інтерпретаційного поля: орел тут – символ вірності правді та свободі, а голубка – ідеального і взірцевого життєвого шляху, чистоти душі, незлобивого серця й неослабної любові до людей. У творі доволі чітко простежується романтичний мотив відчуження від панського оточення і приреченості на смерть.

Без малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
Измерять пропасти страстей,
Понять на деле жизнь людей,
Прочесть все черные страницы,
Все беззаконные дела...
И сохранить полет орла
И сердце чистой голубицы!
Се человек!.. без крова жить
(Сирот и солнышко не греет),
Людей изведать – и любить!... (Шевченко, 2003, Т. 1: 244).

Символіка образу орла, що в'яжеться зі свободою та вірністю їй (орел не може жити в неволі), традиційно-фольклорна. Однак у цьому тексті слово орел розвиває ще одне символічне значення – лету. З ним пов'язана ідея твору, лаконічно втілена в останніх його словах – «Се человек!». Це цитата з Євангелія від Іоанна (19, 5) (Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту): так схарактеризував

Ісуса Христа Пилат. Власне, орел – символ євангеліста Іоанна. Політ орла символічно поєднує різні значення символу в одну ідейно-естетичну цілісність: життя людини, пізнання, збереження вірності, дорівняння до ідеалу Ісуса Христа та дорівняння самого тексту до тексту Євангелія від Іоанна. Символіка образу голубки у поемі «Тризна» теж традиційно-християнська, адже голубка – символ чистоти і цнотливості, духовної любові й милосердя.

Уплив Євангелія вбачаємо й у творчості польського романтика Ю. Словацького. Мотив спраглою води (знання – С.Г.) голуба присутній у поемі «У Швейцарії», поезії «Беатрікс Ченчі». Однак більш глибоких символічних значень образ голуба набуває в подальших рядках: «Я спраглий дізнатися про кінець життя – коли блукав я по чужих краях, то бачив голубки, які прилітали до древніх джерел і в їх чистих і безводних мармурових оболонках очищали забруднені дорожнім пилом крила... Охоплений смутком я заволав: Господи, людині як цим голубам не має звідки зачерпнути джерельної води; і якщо не з джерел, тоді наука – ніщо... і вона не дає знань... І ось, Господи, раптом Ти змусив джерела духовного життя потекти з мене» (Słowacki, 1952-1975, Т. XIV: 375).

Поет прагне віднайти силу, міць, правду й знання в різних джерелах. Одне з них – Євангеліє від Івана, Ісус, який говорить про себе як про джерело живої води, джерело порятунку (Єв. Ів. 4: 14-15) (Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту). Однак не єдине. Найбагатше джерело життєвої мудрості для польського поета-романтика – це людина.

Інтерпретуючи образи голуба і голубки як символи мудрості та знання у творчості Ю. Словацького, варто звернути увагу й на античну традицію, адже, за віруваннями давніх греків, голуби приносили Богам і Зевсу амброзію. Саме її смертні вважали їжею Богів, що дарувала їм безсмертя й вічну молодість. Як зазначає Д. Кульчицка, «ідеться тут, напевне, не про амброзію, а про інформацію, яку голуби приносили священикам» (Kulczycka, 2004: 164). Отже, у традиціях – біблійній і античній – «небесний посланець» (голуб) уособлюється з людиною, котра шукає знання, або ж із божеством чи Господом, котрі дарують це знання.

Як символ мудрості виступає образ голуба також у незакінченій поемі Ю. Словацького «Король Дух» (1845-1849). Цим птахам автор приписує важливу якість людини – когнітивну допитливість, прагнення пізнати найзагадковіші таємниці світу: «А коли співак закінчив, то його милі брати, // Голуби цікаві колом оточили, // Відчини нам – просять – ворота таємного світу» (Słowacki, 1952-1975, Т. XVII: 901).

У європейській культурі голуби вважалися знаком прямолінійності, наполегливості в досягненні мети, а також символами думки чи душі, спрямованої до Бога. Беручи до уваги таку символіку голубів, Д. Кульчицка доходить висновку, що в поезіях Ю. Словацького з лєтом голуба порівнюються: «старе право, яке нагадує про своє існування, яке «Ніби голуб...до серця влетіло» («Агезиляуш»); таємниці Святого Таїнства («Ксьондз Марек»); людські думки («Беатрікс Ченчі»); зірки, що мчать по небу («[Діалог троїстий...]»). Характерною є також метафора «голуб слова», використана для опису натхненної промови слов'янського папи («[Серед розбіжностей – Бог страйкує]»)» (Kulczycka, 2004: 167).

На думку А. Вонс, ще з раннього дитинства Ю. Словацькому були відомі традиції, пов'язані з годівлею голубів. Доказом цього може бути відоме тільки людям, що розводять голубів, жаргонне слово «манок», яке поет використав у своїй поезії. «Манок» – це птах, завданням якого є заохочувати голубів із чужої зграї сідати на голубятнику господаря «манка» (Wąs, 2013: 109). У «Поемі Пяста Дантишка» герой пригадує своє дитинство, й образ «голуба-манка» перетворюється в символ не лише дитячої безтурботності й забави, але й туги за дитинством:

Бачу малого Дантишка жартівника,
Як випускає голуба-манка;
А птах повертається з лісу другим берегом,
І обсипає мене голубиним снігом;
Хоч і крадіжка це, проте як ангели
Умивався я у вкрадених пташок білі (Słowacki, 1952-1975, Т. III: 100).

Таку ж символіку образу голуба виявляємо й у листах Ю. Словацького до матері: «Люба Мамо, о! Якби я зараз хотів через якогось голуба швидко отримати лист, з якого б можна було дізнатися про Твоє здоров'я» (Korespondencja Juliusza Słowackiego, 1963: 168). На думку Д. Кульчицької, голуб, який несе лист, виступає часто «знаком туги і прагнення будь-якого контакту з люблячою людиною» (Kulczycka, 2004: 132). Таку символіку образу голуба простежуємо в драмі «Хорштинський» Ю. Словацького. Осліплений ворогами головний герой драми Хорштинський пригадує своє незбориме бажання послати після переможного бою «голуба-листоношу» любій дружині, за якою дуже тужив: «Після переможної битви, коли я відпочивав у березовому гайку, нахлинуло мене бажання...щоб надіслати голуба з написаним олівчиком листом» (Kulczycka, 2004: 132).

Ю. Словацький, як «лелека-емігрант», упродовж свого життя часто перебував далеко від рідної домівки і близьких його серцю людей. Для нього голуб – це не лише символ «поштового зв'язку» між людьми, але й символ туги та меланхолії.

Висновки

Проаналізувавши поетичні твори Т. Шевченка, Ю. Словацького, Дж. Кітса, доходимо таких висновків: а) образ голуба (голубки) належить до особливо частотних орнітологічних образів у поетичних творах кожного з авторів; б) символіка образів голуба й голубки, пов'язана з коханням, ніжністю, відданістю коханому чи коханій, притаманна міфологічній та фольклорній традиціям і простежується у поезії усіх трьох поетів-романтиків; в) багатьом творам Т. Шевченка властива фольклорна традиція образу голуба (голубки) як символу материнства, батьківства, сирітства, дружби тощо; г) у поемі «Тризна» простежуємо вплив християнської традиції на Т. Шевченка, де образ голубки – символ чистоти і цнотливості, духовної любові й милосердя; д) вплив Євангелія вбачаємо й у творчості Ю. Словацького, адже в його творах образ голуба – символ знання (пізнання) й мудрості, а також думки та душі, спрямованої до Бога; е) міфологічна традиція, згідно з якою голуб – символ так званого «поштового зв'язку» між людьми, простежується у творчості

польського поета-романтика. Варто наголосити й на літературній традиції, яка мала вплив на формування символіки образу голуба у творчості Ю. Словацького, у якій голуб – символ не лише дитячої безтурботності й забави, але й меланхолії й туги за дитинством.

Література

- Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту.* (1991). Київ: Українське біблійне товариство.
- Бондар, М. (2014). «Знать, од Бога і голос той, і ті слова...»: пісня як жанр поетичної творчості Т. Шевченка. *Слово і час*, 3, 57–73.
- Гайдук, С. (2018). Образ орла як уособлення поета у поезії епохи романтизму. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* [Текст]: зб. наук. праць. Дрогобич: Посвіт. 108–119.
- Гайдук, С.Є. (2013). Образи голуба і голубки як символи кохання (на прикладі поезії Тараса Шевченка). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ: БДПУ, Випуск XXVII, Ч. 3. 245–252.
- Костомаров, М.І. (1994). *Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства*. Київ: Либідь.
- Літературознавчий словник-довідник* (2007) [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка]. Київ: ВЦ «Академія».
- Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т.* (1987). Т. 2: К-Я. [гл. ред. С.А. Токарев]. Москва: Советская энциклопедия.
- Наливайко, Д. (2006). Шевченко, Романтизм, Націоналізм. *Слово і час*, 3, 3–21.
- Нахлік, Є. (2015). Пророцтво у Шевченковій поезії. *Шевченкознавчі студії*: збірник наукових праць. Київ: ВПЦ «Київський університет». 3–13.
- Овідій. (1985). *Метаморфози* [перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори]. Київ: Дніпро.
- Орел, В.Е. (2008). *Культура, символи и животный мир*. Харків: Гуманитарный Центр.
- Сліпушко, О. (2001). *Давньоукраїнський бестіарій (звірослов): Національний характер, суспільна мораль і духовність давніх українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах*. Київ: Дніпро.

- Чамата, Н. (2014). Жанр поетичного послання у творчості Шевченка. *Слово і час*, 3, 51–56.
- Шевченко, Т.Г. (2003). *Повне зібрання творів у 12 т. Т. 1: Поезія 1837-1847*. Київ: Наукова думка.
- Шевченко, Т.Г. (2003). *Повне зібрання творів у 12 т. Т. 2: Поезія 1847-1861*. Київ: Наукова думка.
- Щепотьєв, В. (1999). Образи птахів у Шевченковій творчості. *Народна творчість та етнографія*. № 2-3, 104–116.
- Graves, R. (1974). *Mity greckie*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa.
- Keats, J. (2001). *The Poems of John Keats*, introduction, glossary and notes by Paul Wright. Kent: Wordsworth Poetry Library.
- Korespondencja Juliusza Słowackiego* (1963), oprac. E. Sawrymowicz, t.1, Wrocław.
- Kulczycka, D. (2004). *«Jestem jak człowiek, który we śnie lata...»: o symbolicznych ptakach w twórczości Juliusza Słowackiego*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Słowacki, J. (1952-1975). *Dzieła wszystkie*, [red. J. Kleiner i W. Floryan]. T. I-XVII, Wrocław.
- Stelmaszczyk-Świontek, B. (1985). *Wstęp*, [w] J.B. Zaleski, *Wybór poezji*, Wrocław, BN I, nr 30.
- Wąs, A. (2013). Symbolika i wymiar dydaktyczny zwierząt w literaturze (na przykładzie twórczości Jukiusza Słowackiego). *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie* LIII. 107–115.

References

- Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho y Novoho Zapovitu*. (1991). Kyiv: Ukrainske bibliine tovarystvo [in Ukrainian].
- Bondar, M. (2014). «Znat, od Boha i holos toi, i ti slova...»: pisnia yak zhanr poetychnoi tvorchosti T. Shevchenka. *Slovo i chas*, 3, 57–73 [in Ukrainian].
- Haiduk, S. (2018). Obraz orla yak uosoblennia poeta u poezii epokhy romantyzmu. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri* [Tekst]: zb. nauk. prats. Drohobych: Posvit. 108–119 [in Ukrainian].
- Haiduk, S.Ye. (2013). Obrazy holuba i holubky yak symvoly kokhannia (na prykladni poezii Tarasa Shevchenka). *Aktualni problemy slovianskoi*

- filologii*. Seria : Lnhvistyka i literaturoznavstvo: mizhvuz. zb. nauk. st. Berdiansk: BDPU, Vypusk XXVII, Ch. 3. 245–252 [in Ukrainian].
- Kostomarov, M.I. (1994). *Slovianska mifolohiia: vybrani pratsi z folklorystyky y literaturoznavstva*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* (2007). [za red. R. Hromiaka, Yu. Kovaliva, V. Teremka]. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Mify narodov mira. Jenciklopedija v 2 t.* (1987). T. 2: K-Ja. [gl. red. S.A.Tokarev]. Moskva: Sovetskaja jenciklopedija [in Russian].
- Nalyvaiko, D. (2006). Shevchenko, Romantyzm, Natsionalizm. *Slovo i chas*, 3, 3–21 [in Ukrainian].
- Nakhlik, Ye. (2015). Prorotstvo u Shevchenkovii poezii. *Shevchenkoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». 3–13 [in Ukrainian].
- Ovidii. (1985). *Metamorfozy / perekl. z latyn., peredm. ta prym. A. Sodomory*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Orel, V.E. (2008). *Kul'tura, simvoly i zhyvotnyj mir*. Harkiv: Gumanitarnyj Centr [in Russian].
- Slipushko, O. (2001). *Davnoukrainskyi bestiarii (zviroslov): Natsionalnyi kharakter, suspilna moral i dukhovnist davnikh ukrainsiv u tvarynykh arkhetyпах, mifakh, symvolakh, emblemakh*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Chamata, N. (2014). Zhanr poetychnoho poslannia u tvorchosti Shevchenka. *Slovo i chas*, 3. 51–56 [in Ukrainian].
- Shevchenko, T.H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv u 12 t. T. 1: Poeziia 1837-1847*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shevchenko, T.H. (2003). *Povne zibrannia tvoriv u 12 t. T. 2: Poeziia 1847-1861*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shchepotiev, V. (1999). Obrazy ptakhiv u Shevchenkovii tvorchosti. *Narodna tvorchist ta etnohrafii*. № 2-3. 104–116 [in Ukrainian].
- Graves, R. (1974). *Mity greckie*, przeł. H. Krzeczowski, Warszawa [in Polish].
- Keats, J. (2001). *The Poems of John Keats*, introduction, glossary and notes by Paul Wright. Kent: Wordsworth Poetry Library.
- Korespondencja Juliusza Słowackiego*. (1963), [oprac. E. Sawrymowicz]. T. 1. Wrocław [in Polish].

- Kulczycka, D. (2004). *«Jestem jak człowiek, który we mnie lata...»: o symbolice ptaków w twórczości Juliusza Słowackiego*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski [in Polish].
- Słowacki, J. (1952–1975). *Dzieła wszystkie*, [red. J. Kleiner i W. Floryan]. T. I-XVI. Wrocław [in Polish].
- Stelmaszczyk-Świontek, B. (1985). *Wstęp*, [w] J.B. Zaleski, *Wybór poezji*, Wrocław. BN I, nr 30 [in Polish].
- Wąs, A. (2013). Symbolika i wymiar dydaktyczny zwierząt w literaturze (na przykładzie twórczości Juliusza Słowackiego). *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie* LIII. 107–115 [in Polish].

Рукопис статті отримано 16 січня 2021 року

Рукопис затверджено до публікації 22 березня 2021 року

Інформація про автора

Гайдук Світлана Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, ад'юнкт Інституту мовознавства і літературознавства Природничо-гуманітарного університету в м. Седльце (Польща); вул. Конарського 2, м. Седльце, 08-110, Польща; e-mail: hayduksvitlana79@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0002-1012-6091>